

PEYAMI SAFA'NIN ESERLERİNDE “BİZ” VE “ÖTEKİ” KAVRAMLARINA KARŞILAŞTIRMALI BİR BAKIŞ¹

A COMPARATIVE LOOK AT THE CONCEPTS OF “US” AND “OTHER” IN THE WORKS OF PEYAMI SAFA

Yazar/Author

Zeynep ANGIN

Eskişehir Osmangazi
Üniversitesi,
İnsan ve Toplum Bilimleri
Fakültesi,
Karşılaştırmalı Edebiyat
Bölümü,
E-Posta:
orhan.zeynep@gmail.com
ORCID: 0000-0002-
2083-004x

Abstract: Peyami Safa's works named So-called Girls, Mahşer and Fatih-Harbiye, which were determined to be examined, will be tried to be evaluated in the context of the concepts of "us" and "other". The purpose here is to specify what these concepts that make up the two poles in the works represent and to examine how the similarities and differences between them reflect the author's style, world and literary view with a comparative perspective. When we look at Peyami Safa's works, we see the author's understanding of east-west and Turkish and European style; It is seen that the concepts of "us" and "other" are frequently used to convey the old and the new, and even the good and the bad to the reader. The meaning of "we" used by the author is Turks, Muslims and the East; The counterpart of the "other" is the Europeans, the Turks who emulate the West and the Europeans and forget their own identity. At this point, the author's attitude towards the Turks who were fans of Europe and misinterpreted westernization in the Turkish society of that period is also clear. In fact, wrong westernization and the dilemmas created by it are a frequently used subject in the examples of novels in the Western sense, the first examples of which are given in the Tanzimat Period Literature. For this reason, in the fictions of the novels of that period, the snobby type who admires the west and the more modest types who represent their own values are always confronted, and the female characters who hesitate between these two types choose the Turkish side after the crises of hesitation. In the fictions of the works to be examined, such a distinct "us" and "other" pole draws attention. In particular, the concept of "other" is used by Peyami Safa to show the reader the right way and to explain the pathetic state of the types who represent the wrong side.

Key Words: Peyami Safa, Mahser, Sözde Kızlar, Fatih-Harbiye, the other.

Özet: Peyami Safa'nın incelenmek üzere belirlenmiş olan *Sözde Kızlar*, *Mahşer* ve *Fatih-Harbiye* adlı eserleri, "biz" ve "öteki" kavramları bağlamında değerlendirilmeye çalışılacaktır. Buradaki amaç, eserlerdeki iki kutbu oluşturan bu kavramların neyi temsil ettiğinin belirtilmesi ve aralarındaki benzerlik ve farklılıkların yazarın üslubu, dünya ve edebi görüşünü nasıl yansıttığını karşılaştırmalı bir bakış ile irdelemektir. Peyami Safa'nın eserlerine bakıldığında, yazarın doğu-batı anlayışını, alaturka ile alafranga; eski ile yeni ve hatta iyi ile kötüyü okura iletmek için "biz" ve "öteki" kavramlarının sıklıkla kullanılmış olduğu görülür. Yazarın kullandığı "biz" in karşılığı Türkler, Müslümanlar ve Doğu'dur; "öteki" nin karşılığı ise Avrupalılar, Batı ve Avrupalılara özenip kendi kimliklerini unutan Türklere karşı takındığı tavır da açıktır. Esasında Tanzimat Dönemi Edebiyatı'nda ilk örnekleri verilen Batılı anlamda roman örneklerinde yanlış batılılaşma ve onun yarattığı ikilemler sıklıkla kullanılan bir temadır. Bu nedenle o dönem romanlarının kurgularında batı hayranı züppe tip ile kendi değerlerini temsil eden daha mütevazı tipler hep karşı karşıya getirilir ve bu iki tip arasında tereddüt yaşayan kadın karakterler, yaşadıkları tereddütün buhranlarının ardından gelenekseli temsil eden tarafı seçer. İncelenecek olan eserlerin kurgularında bu tarz belirgin bir "biz" ve "öteki" kutbu dikkati çekmektedir. Özellikle "öteki" kavramı Peyami Safa tarafından okura doğru yolu göstermek ve yanlış tarafı temsil eden tiplerin acınası hallerini anlatmak amacıyla kullanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Peyami Safa, *Mahşer*, *Sözde Kızlar*, *Fatih-Harbiye*, öteki.

Giriş¹

Türk edebiyatının önemli isimleri arasında yer alan Peyami Safa'nın kaleme almış olduğu *Sözde Kızlar*, *Mahşer* ve *Fatih-Harbiye* adlı romanlarındaki "biz" ve "öteki" kavramları, romanların kurgularında yer alan karakterler ve mekânlar aracılığıyla sosyolojik eleştiri yöntemi bağlamında irdelenmeye çalışılacaktır. Sosyolojik eleştiri yönteminin seçilme amacı,

Geliş Tarihi/Received:
15.07.2022
Kabul Tarihi/Accepted:
05.10.2022
Yayın Tarihi/Published:
15.12.2022

her üç romanın kurgusunda yer alan ana karakterler ve yine sıklıkla vurgulanan mekânlar aracılığıyla yazarın “biz” ve “öteki” arasındaki tezadı ve yine bu kavramlara yüklemiş olduğu anlamları temsil etmeleridir.

Moran’ın ifadesine göre sosyolojik eleştiri; “edebiyatın kendi başına var olmadığı, toplum içinde doğduğu ve toplumun bir ifadesi olduğu ilkesinden hareket eder”². Bu bağlamda seçilen eserlerde değerlendirilecek olan noktalar, o dönem toplumda yaşanan gelişmeleri ve değişimleri yansıtmaları açısından oldukça önemlidir. Peyami Safa eserlerinin kurgusunda yer alan “öteki” ile okuruna “biz”in değerini ve “biz”in ahlaki açıdan ne kadar kıymetli olduğunu anlatmak istemektedir. Sözlük anlamıyla; öbür, diğer ve benzer iki nesneden önem ve konum bakımından daha uzakta olanın³ karşılığı olan öteki, edebiyatta ve imgebilim çalışmalarında sıklıkla kullanılan bir kavram olup, esasında “biz”in karşısında yer alan tarafı işaret etmesi açısından oldukça önemlidir. “Öteki” kavramı bir gruba ait olmayı işaret eden, farklı olarak algılanan kişi, nesne veya daha genel bir ifadeyle varlıklar olarak tanımlanabilir. “Ötekilik” genellikle “biz” ve “ben” olarak tanımlananlar tarafından işaret edilir. “Öteki” olarak tanımlananlar için gerçek veya hayali bir farkı belirtir. Belirtilen bu fark da bireylerin “biz” veya “onlar”ın parçası olmasına neden olur.⁴

“Öteki” kavramı, “biz”in değerinin anlaşılması için oldukça önemli bir etkidir. Çünkü “öteki” ile yapılan mukayese sonrası “biz” kavramı ya da temsil ettiği değerler önem kazanır. “Bir düşman sahibi olmak sadece bizim kimliğimizi tanımlamakla kalmaz aynı zamanda kendi değer sistemimizi ölçebilmek ve o düşmanla karşı karşıya kalındığında kendi değerimizi göstermek açısından da oldukça önemlidir”⁵. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Peyami Safa’nın seçilmiş eserlerinde batı hayranı züppe tip ile yaratılan “öteki” imgesi, “biz”in değerlerine sıkı sıkı bağlanma, ahlaklı ve erdemli olma gibi özellikleri vurgulamak için yaratılmıştır.

Safa’nın 1923, 1924 ve 1931 yıllarında kaleme aldığı bu romanlarında ağırlıklı olarak yanlış batılılaşma ve bunun sonucunda yaşanan bozulmuşluk yer alır. Peyami Safa’nın sıklıkla eserlerinde işlediği bu konular, Tanzimat döneminden başlayarak Cumhuriyet dönemini de içine alan geniş bir dönemin temel sorunları arasında yer alır. “Esasen Ahmet Mithad Efendi’nin *Felâh-ı Bey ile Rakım Efendi* romanıyla edebiyatımızda ilk örneği görülen biri alaturka, öteki alafranga iki karakter arasındaki tezatlık, edebiyatımızda oldukça fazla kullanılmış olup, hemen hemen dönemin bütün romanlarında Batılı olmak için milli değerleri hiçe sayan, ahlaksızlaşan, akılsızlaşan bu tip yeniden yazılmıştır”⁶. Tanzimat Fermanı ile başlayan Batı’ya açılma, Batılılaşma hareketi günlük yaşamın olduğu kadar edebiyatın da içine hızlıca girmiştir. Batı’dan her şeyi olduğu gibi taklit etme eğilimi, edebiyatta kendini genellikle roman türünde gösterir. Edebiyatımıza batılılaşma hareketlerinin bir sonucu olarak gelen roman türü, esasında bizde Batı toplumundaki gibi sınıflı bir toplum yapısı olmadığı için Batı’daki gelişim sürecini hiçbir şekilde yaşayamamış, bu nedenle de Batılılaşma hareketlerinin bir parçası olarak edebiyatımızda yer almıştır. Tanzimat Fermanı’nın ilanından yaklaşık yirmi yıl kadar sonra “Batılılaşma” ya da “Modernleşme” anlayışına uygun bir bakış açısı gelişebilmiştir. Bu bakış açısıyla da roman ve tiyatro gibi türlere ait olan eserler Batı’dan çevrilerek ya da adapte edilerek ilk örnekleri verilmiştir. Bu ilk örneklerin ardından Batı hayat tarzının temsili olarak “öteki” edebiyatımızda sıklıkla kullanılan bir kavram olmuştur. Bu bağlamda; “Tanzimat döneminden Cumhuriyet Dönemine kadar roman, genel olarak batılılaşmanın ortaya çıkardığı sorunları, geleneğin toplum içerisindeki çözülmesini ve yenileşmenin zaruretlerini ve yollarını konu edinmiştir”⁷. Peyami Safa’nın özellikle ilk dönem eserlerinde sözü edilen konular yer alır. Osmanlı İmparatorluğu’nun son günlerinin tanığı olan yazar, bu son günlerde doğu ve batı medeniyetinin çatışmasını bire bir yaşar. Yaşadığı şehir olan İstanbul, batılı orduların işgali altındadır ve Batı medeniyetinin etkisi gitgide artmaktadır.⁸

Peyami Safa, *Sözde Kızlar*, *Mahşer* ve *Fatih-Harbiye* romanlarında, batılılaşmanın yanlış anlaşılması nedeniyle toplumda oluşan Batı hayranı kahramanlarla, geleneklerine bağlı kahramanları karşı karşıya getirir. Bu nedenle yazarın bu romanlarında saflarını belli eden iki kutup oluşur. Bu kutuplardan biri "biz", yani doğu; geleneksel, muhafazakâr, ahlaklı ve alaturka olan; diğeri 'öteki', yani batı; batı özentisi, ahlaksız ve dejenere olmuş, alafranga olandır. "Yazarın ilk romanlarını kaleme aldığı zamanlarda İstanbul'daki sosyal çevresinin içerisinde bahsi geçen iki kutupla ilgili gözlemleri bulunmaktadır. Bir yanda köklerinden kopmuş, ahlaki açıdan değişikliğe uğramış, para ve zevk için yaşayan bir grup varken; diğeri yanda kendi milli ve manevi değerlerine bağlılığını sürdüren, İslami geleneklerle yetişmiş, daha muhafazakâr bir grup vardır. Yazarın gözlemlediği bu iki grup ilk dönem eserlerine Doğu-Batı çatışması ve doğru olan tarafın Doğu olduğu ile ilgili bir bakış açısının yerleşmesine neden olmuştur."⁹

Sözde Kızlar romanında Mütareke döneminde babasını aramak için İstanbul'a gelen Mebrure'nin başından geçenler, Şişli'deki konak yaşantısı, bu konaktakilerin farklı dünya görüşü ve zengin tabakadaki ahlaki çöküş anlatılır. *Mahşer* romanında, Çanakkale cephesinden gazi olduktan sonra ayrılıp İstanbul'a dönen Nihad'ın ayakta kalmak için yaşadığı sıkıntılar, çalışmaya başladığı Beyoğlu'ndaki apartman dairesi, bu dairede yaşayan sakinlerin farklı yaşamı ve Nihad'ın yaşadığı hayal kırıklıkları anlatılır. *Fatih-Harbiye* romanında ise, Batılılaşmak ya da diğeri bir ifadeyle modernleşmek fikrinin büyümesine kapılan Neriman'ın yaşadığı semt olan Fatih ile yaşamak istediği Harbiye'deki hayat arasındaki ikilem, Doğu-Batı arasında yaşadığı gel-gitlerin ardından doğuyu, yani Fatih'i, ailesini, nişanlısını seçmesi anlatılır. Her üç romanda "biz" ve "öteki" kavramlarını iki alt başlık açarak incelemek olasıdır. Bu alt başlıklar mekân ve karakterler arasındaki "biz" ve "öteki"ni incelemek için açılabilir. Çünkü yazar özellikle bu öğeler bağlamında iki kutbu belirlediği noktalara konumlamıştır. Safa'ya göre "biz"i temsil eden mekânlar ve karakter özellikleri belli bir noktada yer alırken, "öteki"ni temsil eden mekân ve karakter özelliklerinin de tam zıt istikamette olduğu vurgulanmaktadır.

Sözde Kızlar, Mahşer ve Fatih-Harbiye Romanlarında "Biz" ve "Öteki"ni Temsil Eden Mekânlar

Bu üç romandaki mekânlara bakıldığında genel olarak "biz"i Fatih, Cerrahpaşa, Beyazıt gibi semtler, "öteki"ni ise Beyoğlu, Şişli, Harbiye gibi semtlerin temsil ettiği görülür. Ama bu semtler arasında en fazla öne çıkan semt, Beyoğlu'dur. "Safa'nın romanlarında batı tarzı yaşam biçimini seçen kişiler alafranga yaşayışı görmek için sık sık Beyoğlu'na gider"¹⁰ Beyoğlu'ndaki hareketli, müzik seslerinin yükseldiği ve modern tarzda olan mekânlar bu semte olan bakış açısını bu yönde etkilemiştir. Ancak Beyoğlu, yalnızca Peyami Safa tarafından değil, Tanzimat döneminden itibaren pek çok yazar tarafından yanlış batılılaşmayı gösteren mekân olarak seçilmiştir:

Apartmanları, caddeleri, mağazaları ve eğlence yerleriyle Tanzimat'tan beri devamlı insanımızın kafasını meşgul etmiştir. Tanzimat'tan itibaren tüm hedeflerin Batı'ya yönelmesi, Beyoğlu'na olan ilgiyi arttırmış, Beyoğlu'nda oturmak veya Beyoğlu, özellikle şehrin kenar semtlerinde geleneğe bağlı hayat tarzını sürdüren Türk insanının gözünde, yaşanılması, hissedilmesi gereken bir hayatın merkezidir. Çünkü Beyoğlu'nda hayat daha kolay ve zevklidir. İnsanı "sonsuz saadete" ulaştıracak her şey burada mevcuttur. Beyoğlu'nda yaşayan azınlıkların ve yabancıların temsil ettikleri Batılı hayata özenen Türk insanı bu yolda her türlü fedakârlığı yapmaya hazırdır.¹¹

Sözde Kızlar romanına bakıldığında "biz"i temsil eden mekânın Cerrahpaşa; "öteki"ni temsil eden mekânın ise Şişli olduğu görülür. Cerrahpaşa, namuslu Türk ve Müslüman ailelerin yaşadığı bir semttir. Şişli ise zenginler sınıfının yaşam sürdüğü, Batılı yaşam tarzını benimseyen, ancak batılılaşmayı yanlış algılayan ailelerin yaşadığı

semttir. Birinde, geleneklerine bağlı aileler ön plana çıkarılırken, diğesinde yenileşme çabasındaki ailelerin yaşadıkları yanlış hayat tarzı ön plana çıkarılır. Bu bağlamda, romanda yer alan Cerrahpaşa'da yaşayan aile babasının söylediği şu sözler dikkat çekicidir:

Diplomatlığın lüzumu yok. Bu ev apartman değil, han hiç değil... Burası Cerrahpaşa, bu evde oturanlar da dini bütün Müslüman, mü'min adamlardır. Ben külhanbeylik, züppelik sevmem, şıllıklardan nefret ederim. ¹²

Cerrahpaşa demek; Müslümanların yaşadığı, ahlaklı bir hayat tarzının olduğu, geleneksel çizgilere sahip semt demektir. Şişli'deki apartman ile ilgili söylenenler ise "öteki"ni anlatır. Şişli, zengin insanların yaşadığı köşklerde türlü eğlencelerin yapıldığı, toplumsal ve dini kuralların hiçe sayıldığı semttir. *Sözde Kızlar* romanında, Yunanlıların Batı Anadolu'yu işgal etmesi üzerine Mebrure İstanbul'a, uzaktan akrabası Nafi Beylerin Şişli'deki konağına gelir. Mebrure'nin bu konak hayatı ile ilgili düşünceleri aslında yazarın anlatmak istediği "öteki"ni açıklar niteliktedir. Eserde "Mebrure konakta yaşayan herkesin yalnızca zevk ve eğlence için bir araya gelmiş insanlar olduklarını ve bu uğurda başkaları tarafından kutsal sayılan her şeyi hurafe olarak niteleyip, korkusuzca çiğneyebileceklerini düşünmektedir". ¹³

Mahşer romanında "ötekini" temsil eden semtler Beyoğlu, Galata ve Nişantaşı'dır; "biz"i temsil eden semtler ise Fatih, Sirkeci ve Beyazıt'tır. Bu mekânları I. üçgen ve II. üçgen olarak ayıran Mehmet Tekin, bu üçgenler ile ilgili şunları söyler:

I. üçgeni oluşturan semtler, vurguncu tüccarların, suistimalci bürokratların, dejenere sosyete kesiminin oturduğu yerlerdir. Burada, para ve refah, fakat buna paralel olarak da ahlaki çöküntü vardır. Bu çevrelerde oturan bazı Türk aileleri, ecnebilerle iş birliği halindedir. II. üçgeni temsil eden çevreler ise, sefalet ve yokluk içindedir. Muhafazakârlık ve vatanperverlik, buralarda oturan insanların en açık niteliğidir. ¹⁴

Mahşer romanın kahramanı olan Nihad, cepheden İstanbul'a dönünce arkadaşı Faik'in babası ile birlikte Fatih'te yoksulluk içinde yaşadıkları evlerinde kalır. Fatih semtindeki bu yoksul yaşamın bir parçası olan Nihad'ın Beyoğlu ile ilgili düşünceleri yazarın okuruna yanlış olarak işaret ettiği "öteki"yi anlatır niteliktedir:

Burnuna bir şarap ve bira kokusu doluyordu. Bir an içinde, o dükkândan gelen ecnebi nağmeler, bu bir kasa içi gibi kapkaranlık sokak, bu taş binalar arasında Nihad, kendi memleketinde olduğunu unuttu; Beyoğlu'nun birçok sokakları gibi, burada da aykırı bir yabancılık, ecnebi memleketlerin sokaklarına mahsus, bir Türk'e mülayim gelmeyen sahte ve başka bir seciye vardı. Bir Türk'e, Türkiye'de, Türk olduğunu unutturan bu gizli ve galip ruha karşı, milli bir kin duydu. ¹⁵

Fatih-Harbiye romanında ise adından da anlaşılacağı üzere "biz"i Fatih, "öteki"ni ise Harbiye temsil eder. *Burada Fatih semti doğu toplumunu, Beyoğlu ise batı toplumunu simgelemektedir.* ¹⁶ Bu romanda Peyami Safa, Neriman karakteri aracılığı ile iki medeniyet arasındaki farkları okura gösterir. Neriman, gördüğü bu farklar nedeniyle seçim yapmakta bocalamış olsa da sonunda Fatih'i, yani doğuyu seçer. Doğu ile Batı arasında sıkışıp kalan Neriman'ın bu iki semt ile ilgili düşünceleri bu noktada ilginçtir: "Neriman, Fatih meydanından geçerken meydan kahvelerinde oturan bir sürü işsiz ve softa makulesi adamları eleştirir. Biraz temizce giyindiğinde insanın arkasından fena bir şekilde baktıklarını ve bütün gün tek yaptıklarının kahvede ya da caminin önünde oturmak olduğunu söyler. Kendi semti ile ilgili bu olumsuz görüşlerinin ardından Beyoğlu ile kendi semtini kıyaslar ve Beyoğlu'ndaki esnafın bile zevk sahibi olduğunu, her mağazanın camekânlarının çiçek gibi olduğunu ve insanın kendisini bir bahçede geziyormuş gibi hissettiğini ve yürümesini, giyinmesini bilen halkının da kimseye bakmadığını dile getirir." ¹⁷

Sözde Kızlar, Mahşer ve Fatih-Harbiye Romanlarında "Biz" ve "Öteki"ni Temsil Eden Karakterler

Bu üç romanda "biz" ve "öteki" için yapabilecek bir diğer gruplama karakterler üzerinden olabilir. Her üç romanda "biz"i temsil eden erkek karakterler vardır; bunlar erdem sahibi, namuslu, geleneklerine bağlı Türk ve Müslüman erkeklerdir. Yine bu üç romanda "öteki"ni temsil eden erkek karakterler vardır; bunlar da Batı özentisi, sahtekâr, Müslüman Türk kızlarını kandıran erkeklerdir. Yazar, bu karakterler aracılığı ile doğu ve batı arasındaki farkı göstermeye çalışır. Romanlarındaki karakterler arasındaki bir diğer benzerlik de kadın karakterlerin doğu-batı arasında yani batıyı temsil eden erkek tipi ile gelenekseli temsil eden erkek tipi arasında tereddüt yaşadıktan sonra, nihai karar olarak "biz"i, yani doğuyu seçmeleridir.

Cumhuriyet sonrasında roman yayınlayan yazarlar da, tıpkı kadına birçok hak veren Atatürk gibi, kadının toplumdaki gerçek yerini almasını isterler. Ancak kadının, bu hürriyet ortamı içerisinde ve modernleşmeyi yanlış anlayarak ahlaki çöküntüye uğraması endişesini de sürekli taşırlar. Yakup Kadri, Peyami Safa ve Reşat Nuri gibi önde gelen romancılar başta olmak üzere kadının batılı eğilimini ve batılılaşma çabalarını eleştirir ve hatta kınarlar. Cömert, eşine ve ailesine bağlı, namuslu ve itaatkâr kadın tipi ön plana çıkarılır. Aile kurumu ve ahlak (cinsel ahlak), tehlikede görülür. Çalışmayan, evine ve ailesine de özen göstermeyen, sadece tüketen, giyinip kuşanıp boy gösteren kadınlar eleştirilir.¹⁸

Gülendam'ın ifade ettiği şekilde Peyami Safa'nın milli değerleri ön planda tutan bakış açısı, romanlarının kurgularındaki kadın karakter üzerinde yoğun bir şekilde hissedilmektedir. Yazarın batıya özenen, bu bağlamda geleneksel değerlerinden uzaklaşan kadın karakterlere karşı tavrı oldukça serttir, yoğun bir eleştiri ile bu karakterleri eserlerinde irdeler. Öyle ki zaman zaman bu eleştiri alafranga erkek tiplerine getirdiği eleştiriden bile daha serttir. Kadınların Batıya özenip, kendi öz değerlerinden uzaklaşmasıyla ahlaksızlık arasında doğru bir bağlantı kurulur eserlerde. *Sözde Kızlar* romanında Şişli'deki konaktaki bir davete hazırlık esnasında Nevin'in yapmış olduğu makyaj ile ilgili olarak eserde şu cümleler yer alır:

O halde ki, bütün bu taze kadın vücudunda, bir iğne ucu kadar tabii bir yer, suni vasıtaların hücum ve istilasına uğramayan hiçbir cilt noktası kalmadı; tepeden tırnağa kadar bedeninin her tarafında tabiat ricat etti; boyalar, rayihalı suların altında kendi parlaklığı, kokusu ve rengi uçtu, silinip gitti.¹⁹

Eserde Nevin'in yapmış olduğu ağır, abartılı ve suni makyaja karşılık Mebrure doğallığını koruduğu makyajı ve giyimiyle zarafeti temsil etmektedir; "Ne olursa olsun, Mebrure kendi tabii rengini, cildinin parlaklığını muhafaza etti. Nevin'in az giyilmiş, tanınmamış bir esvabı da Mebrure'ye pek yaraştı".²⁰ Nevin'in davet için hazırlanıp makyaj yapması, kendini davete gelecek erkeklere beğendirmek için yaptığı yolunda imalar ve onun bu makyaj sonrası doğallıktan uzaklaşması esasında yazarın sürekli altını çizdiği "biz" yerine yanlış olan "öteki"ye özenilmesi işaret etmektedir. Romanda, Mebrure bu "sözde kızlar"a karşılık olarak "Türk ve Müslüman kızı", "halis Anadolu kızı" olarak yer almaktadır.²¹ Yazarın eleştirmiş olduğu bu özentilik kadını hem doğallığından uzaklaştırmakta hem de "iffetsiz" kılmaktadır. *Mahşer* romanında Nevin'de oluşturulan imaja benzer bir imaj Seniha Hanım için yapılmıştır. Seniha Hanım'ın uzun uzun tasvir edilen dış görünüşünün detayları ile "ahlaksız" tarafta olduğu okura şu şekilde aktarılır:

Nihad Seniha Hanım'ın, bu sabahlık haline ilk bakışında onun için hükmünü verdi: Orta halliler arasında zekâsıyla sınırlarak daha yüksek bir hayata çıkmış fakat alışmamış bir mahlûk. Erkekler üzerindeki tesirine inanmış ve bu imanı ile erkeklere hakikaten tesir yapmış, biraz güzel, manasız ve şehvi güzel bir kadın. Kaşları ince, uzun ve yuvarlak. Burnu biraz yassı, ucu kıvrık, pembe, kanatları oynak, ağzı çok kırmızı, çok küçük ve yuvarlak. Açıldıkça tam bir daire oluyor. Dili çok canlı, ağzının içinde yayılıyor, toplanıyor, bazı küçük bir kırmızı balık gibi daralıp uzanıyor (...). Bütün bu vücudunda, adi erkek behimelerini gıcıklayan bir et şaşaası var.²²

Seniha Hanım eserde, eşiyle birlikte sahtekârlık yaparak paraya kavuşup, zengin olmuş bir kadındır. Genel görünümü ve konumu ile Muazzez'in tam karşısındaki bir noktada yer alan bu karakteri, yazar yine ahlaki açıdan olumsuz bir şekilde tasvir etmektedir. *Fatih-Harbiye* romanında ise Neriman, Macit ile tanışıp değişmeye başlamadan önce romanda yazarın tam olarak beklentisi olan kadın tipi olarak anlatılır. "Siyah gömleği ve siyah baş örtüsüyle, liseden çıkıp Süleymaniye'nin köşesinde başı öne eğilmiş, gözlerinde korku ile Şinasi'yi bekleyen"²³ Neriman, Macit ile tanışıp kafası karışmadan önce Müslüman bir Türk kızına yakışır şekilde tasvir edilir. Kıyafeti, sevdiği erkek yanına gelinceye kadar olan utangaç ve ürkek hali, yazar tarafından olması gereken kadın imajı olarak aktarılmaktadır. Bu noktada yazarın erkek karakterlere yüklemiş olduğu temsile benzer bir durumu kadın karakterlere de yüklemiş olduğunu söylemek mümkündür. Ancak aralarındaki fark "biz"i temsil eden kadınların, muhakkak "öteki" karşısında kafalarının karışması ve "biz" ile "öteki" arasında yaşadıkları ikileme esasında iki kültürü, iki anlayışı kıyaslamak için kullanılmış olmaları ve kadına toplumsal cinsiyet rolleri açısından biçilen "ahlaklı olma" baskısının da yapılmasıdır. Burada hem "öteki"nin ahlaki bozduğunu, hem de bu ahlaklı olup-olmama durumunda kadınların erkeklere göre daha yoğun bir baskı ve eleştiri altında oldukları da dikkat çekmektedir.

Sözde Kızlar romanına bakıldığında burada "biz"i temsil eden erkek karakter Fahri'dir. Vefa semtinde oturan Fahri, yoksul ama namuslu ve dürüst bir insandır. "Öteki"ni temsil eden karakter ise Behiç'tir. Yakışıklı, zengin ve fırsatçı Behiç, köşke gelen diğer kızlar gibi Mebrure'yi de elde etmek ister. Romanın başlarında köşke yeni gelmiş Mebrure'yi bir bahaneyle odasına götüren Behiç, ona zorla sarılıp öpmek istediğinde Mebrure: "Siz fena adamsınız, odanıza geldiğime bin kere pişman oldum, pek adi, pek çocukça bir hareket... Yazık size!"²⁴ diye tepki göstermiş ancak Behiç roman boyunca Mebrure'yi hep oyunlarıyla tuzağa düşürmek istemiştir. Mebrure, diğer incelenen romanlarda olduğu gibi alafanga ve alaturka tarafı temsil eden iki erkek arasında bir süre kaldıktan sonra, Behiç ile ilgili gerçekleri öğrenince yaşadığı tereddütten pişman olarak Fahri'yi seçer. Dikkat edileceği gibi bu romanda Peyami Safa "biz" ile iyi ve ahlaklı karakterleri; 'öteki' ile kötü ve düzenbaz karakterleri kullanır. Bu noktada Herkül Millas *Türk Romanı ve Öteki* adlı eserinde bir tespitte bulunur:

Peyami Safa romanlarında "Batı'yı belirlemek için Rum/Yunan ve Beyoğlu simgesini çok sık kullanır. 1923-1931 yılları arasında yazdığı romanlarda olumsuz Batı hayranı kahramanlar doğrudan Beyoğlu ile ve Rumlar'la ilişkilidirler. *Sözde Kızlar* (1925) romanında 'Batılılaşan' Belma'yı kurtarmaya çalışan ağabeyi Salih "Bugünden itibaren Şişli, Beyoğlu yok. Sana Galata Köprüsünü geçmek yasak" der (81). Hizmetçi Evdoksiya (139 vb.), peşine takılan 'palikarya'(45), şüpheli randevuları ayarlanan Madam Panayota (46), külhanbeyvari terzi kalfası Lefter (101), düzenbazlara para bulan sarraf Vasil (88) hep bu kötü semtte bulunurlar.²⁵

Mahşer romanındaki karakterler de *Sözde Kızlar* romanı ile benzerlik gösterir. Romanda Çanakkale'den gazi olarak İstanbul'a dönen Nihad 'biz'i temsil eder. Nihad, sadece çalışarak hayatını idame ettirmek isteyen dürüst bir gençtir. Beyoğlu'nda bir apartman dairesinde yaşayan Mahir Bey ise 'öteki'ni temsil eder. Mahir Bey romanda, savaş vurguncusu bir düzenbaz olarak gösterilir. Eşi Seniha Hanım'ı aracı olarak kullanarak yaptığı yasadışı anlaşmalarla para kazanmaktadır. Romanda, evlerinde misafir olan mebus Alaaddin Bey'in hep birlikte oldukları bir sırada eşi Seniha Hanım'a karşı olan çirkin tavırlarını bile görmezden gelecek bir yapısı vardır: "Nihad mebusa bakarken, Mahir Bey'i de gözlerinden ayırmıyor, çok geçmeden bu adamın uzandığı kanepeden fırlayarak mebusun üstüne yürüyeceğini sanıyordu. Hâlbuki Mahir Bey gık bile demedi."²⁶ Romanda Mahir Bey'in evinde alıştığı konforlu yaşam ile Nihad'ın Fatih'deki mütevazı evinde yaşadığı sıkıntılı hayat arasında Muazzez kararsızlık yaşarsa da sonunda Nihad'ı seçer.

Fatih-Harbiye romanına bakıldığında ise, romanın iki ayrı dünyanın karşılaştırılması fikri üzerine kurulduğu görülür. İki ayrı dünya görüşü olan Doğu ile Batı, Fatih ile Harbiye'de iki yaşayışı, iki karakter üzerinden canlandırır. Doğu'yu temsil eden Şinasi, Batı'yı temsil eden ise Macit'tir. Böylece yazar iki ayrı medeniyete birer şahsiyet kazandırarak canlı iki tablo haline getirmiştir. ²⁷ Şinasi "biz"i ifade ederken, karşısında yer alan Macit, yanlış batılılaşma fikrine kapılmış olan "öteki"ni ifade etmektedir. Hazırlıksız, kulaktan dolma bilgilerle ve başkalarının yönlendirmesiyle ortaya çıkan batılılaşma arzusunun gerçekleşmesi mümkün olamaz ana fikri üzerine kurulmuş olan bu romanda Peyami Safa, tipleri uyumlu bir şekilde kullanmıştır.²⁸ Darülelhan'ın alaturka bölümünde okuyan Şinasi oldukça saygılı, sakin, yaşadığı muhit olan Fatih'de çok sevilen bir gençtir. 'Öteki'ni temsil eden Macit ise Darülelhan'ın alafranga bölümünde okuyan sık sık Beyoğlu'ndaki kahvelere giden, oldukça bakımlı, hareketli, Batılı yaşamı taklit eden biridir. Romanda Neriman Macit'i düşünürken: "Macit'in ince uzun elleri, hafif manikürlü parmakları sık sık gözünün önüne geliyordu. "İnce bir adam!" diye düşünüyor ve Macit'te tenkit edilebilecek hiçbir şey bulamıyordu".²⁹

Nişanlısı Şinasi ile Macit arasında büyük bir ikilem yaşayan Neriman akrabalarına ait bir köşkte dinlediği acıklı aşk hikâyesinden sonra, kendisi ile ilgili büyük bir farkındalık yaşayarak nişanlısı Şinasi'ye geri döner. Bu romanda da iki erkek arasında tereddütler yaşayan kadın karakter, doğru tarafı seçerek büyük bir yanlıştan geri döner. Bakırcıoğlu, Neriman'ın bu seçimiyle ilgili olarak şu tespitite bulunur:

Fakat Peyami Safa, yalnızca bu insanları ve İstanbul'un iki semtini karşı karşıya getirmekle kalmaz, Neriman'ı bir köprü gibi kullanarak iki medeniyet, iki kültür, iki hayat tarzı, iki kadın anlayışı, musiki, mimari ve dekor arasındaki tezaadı da ortaya koyar. Demek oluyor ki roman, milli değerlerle, kozmopolit çevreler ve değerler arasındaki çatışmayı ortaya koymak maksadıyla yazılmıştır.³⁰

Seçilen üç romanın kurgusunda yer alan 'biz'i ve 'öteki'ni temsil eden karakterlerin genel özelliklerine değinildiğinde:

Doğu tipi erkek, dürüstlüğü nedeniyle zar zor geçinen bir küçük burjuva aydınıdır. Buna karşılık Batılı tip ya Osmanlı bürokrasisinin üst tabakasından zengin bir ailenin halktan kopmuş oğlu ya da vurguncu tüccar sınıfındandır. (...) Ne budaladırlar ne de gülünç. Batı zihniyetinin ürünü olan kişilikleri ve dolayısıyla onları güçlü kılan yetenekleri vardır. Hırslı, atılgan, iradeli, tuttuğunu koparan adamlardır, ama aynı zamanda bencil, çıkarıcı, yalancı ve sahtekârlardır. Bunların romandaki rakipleri Fahri, Nihat, Şinasi (...) ise idealist, yurtsever, dürüst, geleneklerine bağlı, duyarlı gençlerdir, ama hırsları yoktur, mütevekkil, hayalci, içlerine dönük ve beceriksizdirler.³¹

Peyami Safa yarattığı bu iki ayrı grup ile aslında Doğu-Batı arasındaki farkı göstermeye çalışmaktadır. Ve bu iki grup arasında yazar olarak her zaman doğunun yanında yer almaktadır.

Sonuç

Peyami Safa'nın *Sözde Kızlar*, *Mahşer* ve *Fatih-Harbiye* adlı romanlarına bakıldığında; romanların kurgusunda yer alan karakter ve mekânlar aracılığıyla "biz" ve "öteki" kavramlarının yazar tarafından okuruna iletmek istediği mesaj için kullanılmış olduğunu söylemek mümkündür. İncelenen romanların, yazarın sahip olduğu milli ve ahlaki değerleri içerdiği ve okura bu kurgu doğrultusunda adeta "doğru" tarafı göstermek için çaba sarf ettiği söylenebilir. Peyami Safa'nın roman anlayışı değerlendirildiğinde; yazarın eserlerinde ve başka yazarlar ile girdiği kalem kavgalarında yazarın duruşunun daha muhafazakâr ve milli değerlere olan bağlılığı göze çarpmaktadır. Yazarın farklı tarihlerde yazmış olduğu *Sözde Kızlar*, *Mahşer* ve *Fatih-Harbiye* adlı romanlarında "biz" ve "öteki"nin temsil ettiği iki kutup dikkatleri çekmektedir. Bu kutuplar dönemin edebi

anlayışına paralel olarak yanlış batılılaşmayı temsil eden züppe tipin karşısına yerli ve milli değerleri gözetilen tiplerin işlenmesiyle ortaya çıkmaktadır. Yazarın seçmiş olduğu karakterler, tipler ve mekânlar bu iki kutbun anlayışına uygun olarak seçilmiştir. Bu noktada Tanzimat dönemi edebiyatından beri kullanılan yanlış batılılaşma, modern olmak için kendi öz değerlerini hiçe sayan bakış açısı Peyami Safa'nın edebi anlayışında da açığa çıkmaktadır. Her üç romanda "biz" in karşılığında erdem ve ahlak sahibi insanlar, Müslüman Türklerin oturdukları semtler ve Doğu vardır. Her üç romanda "öteki" nin karşılığında medenileşme çabasında kimliklerini yitirmiş ve geleneklerinden uzaklaşmış insanlar, genellikle yüksek tabaka ve gayri Müslim vatandaşların oturduğu semtler ve Batı vardır. Ve yine her üç romanda 'biz' ve 'öteki' arasında kadın karakterler aracılığı ile yaşanan bir ikilem söz konusudur. Esasında kadınların yaşadığı bu tereddüt oldukça dikkat çekicidir, zira yazar hep kadın karakterler üzerinden böyle bir tereddüdü okura yansıtır. Erkek karakterler çok keskin bir biçimde ya "biz" kutbundadır, ya da "öteki". Ama kadın karakterler öncelikle hep "öteki" nin, Batı'nın cazibesine kapılıp, o renkli hayatın içinde yer almak istedikten sonra, yazarın bakış açısıyla doğru yolu bulup kendi toplumunun değerlerine sahip olan "biz" kutbundaki erkek karakterlerin yanında yer almaktadır. Kadın karakterler eserlerde Doğu-Batı arasında adeta bir köprü vazifesi üstlenmişlerdir. Bu hususta dikkati çeken bir nokta, iki kültür arasında tereddüt yaşayan kadınlara biçilen ahlaklı olup – olmama rolüdür. Kadınlar eserlerde ahlak kemeriyle sürekli olarak belirli bir kalıbın içinde kalmaya zorlanmıştır ki bu zorunluk yazar için doğru ve mutlaka olması gereken bir durumdur. Bu bağlamda toplumsal cinsiyet rolleri açısından yazarın seçilmiş olan bu eserleri başka bir çalışmanın konusu olabilir.

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

¹ Bu makale, 2009 yılında III. Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Kongresinde sunulan "Peyami Safa'da Biz ve Öteki" başlıklı bildirinin genişletilmiş ve düzenlenmiş halidir.

² Berna Moran, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s.83.

³ bkz. Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (t.y.). Erişim: 12.07.2022. <https://sozluk.gov.tr/>

⁴ bkz. Zehra Güven Kılıçarslan, "The Concept Of "Otherness" In The Book Of Dede Korkut And The Lais Of Marie De France", *International Social Sciences Studies Journal*, Vol:7, Issue:76: 209.

⁵ bkz. Umberto Eco, *Düşman Yaratmak*, İstanbul: Doğan Egmont, 2014, s. 16.

⁶ bkz. Murat Belge, *Sanat ve Edebiyat Yazıları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s. 142.

⁷ bkz. Mehmet Narlı, *Roman Ne Anlatır Cumhuriyet Dönemi 1920-2000*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2007, s. 22.

⁸ Ergun Göze, *Peyami Safa*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları:750, 1993, s. 22.

⁹ bkz. Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, s. 219.

¹⁰ bkz. Nana Lee, *Peyami Safa'nın Romanlarında Doğu-Batı Meselesi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1997, s. 90.

¹¹ Ali Şükrü Çoruk, *Cumhuriyet Devri Türk Romanında Beyoğlu*, İstanbul: Kitabevi, 1995, s. 350.

¹² Peyami Safa, *Sözde Kızlar*, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2007, s. 75.

¹³ bkz. Safa, *Sözde Kızlar*, s. 62.

- ¹⁴ Mehmet Tekin, *Romancı Yönüyle Peyami Safa*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999, s. 98
- ¹⁵ Peyami, Safa, *Mahşer*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999, s. 123.
- ¹⁶ Nana Lee, *Peyami Safa'nın Romanlarında Doğu-Batı Meselesi*, s. 79.
- ¹⁷ bkz. Peyami Safa, *Fatih Harbiye*, İstanbul: Alkım Yayınevi, 2004, s. 25.
- ¹⁸ Ramazan Gülendamlar, *Türk Romanında Kadın Kimliği*, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları, 2006, s. 29.
- ¹⁹ Safa, *Sözde Kızlar*, s. 35-36.
- ²⁰ Safa, *Sözde Kızlar*, s. 36.
- ²¹ bkz. Çetin Yetkin, *Türk Edebiyatında Batılılaşma ve Kimlik Sorunu*, İstanbul: Salyangoz Yayınları, 2008, 184.
- ²² Safa, *Mahşer*, s. 65-66.
- ²³ bkz. Safa, *Fatih-Harbiye*, s. 10.
- ²⁴ Safa, *Sözde Kızlar*, s. 31.
- ²⁵ Herkül Milas, *Türk Romanı ve "Öteki" Ulusal Kimlikte Yunan İmajı*, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınevi, 2000, s. 98.
- ²⁶ Safa, *Mahşer*, s. 117.
- ²⁷ bkz. Osman Nuri Ekiz, vd. *Peyami Safa*, İstanbul: Toker Yayınları, 1984, s. 110.
- ²⁸ Gıyasettin Aytaş, *Tematik Roman İncelemeleri Hayata Ayna Tutan Romanlar*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2008, s. 70.
- ²⁹ Safa, *Fatih-Harbiye*, s. 18.
- ³⁰ N. Ziya Bakırcıoğlu, *Başlangıcından Günümüze Türk Romanı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2001, s. 102.
- ³¹ Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*, s. 221-222.

KAYNAKÇA

- Aytaş, G. *Tematik Roman İncelemeleri Hayata Ayna Tutan Romanlar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2008.
- Bakırcıoğlu, N. Z. *Başlangıcından Günümüze Türk Romanı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2001.
- Belge, M. *Sanat ve Edebiyat Yazıları*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Çoruk, A. Ş. *Cumhuriyet Devri Türk Romanında Beyoğlu*. İstanbul: Kitabevi, 1995.
- Eco, U. *Düşman Yaratmak*. İstanbul: Doğan Egmont, 2014.
- Ekiz, O. N.; Erül, M.; Kabahasanoğlu, V.; Nikbay, Z.; Toker, Y.; Yayım, A. (Derleyen). *Peyami Safa*. İstanbul: Toker Yayınları, 1984.
- Göze, E. *Peyami Safa*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları:750, 1993.
- Güendamlar, R. *Türk Romanında Kadın Kimliği*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları, 2006.
- Güven Kılıçarslan, Z. "The Concept Of "Otherness" In The Book Of Dede Korkut And The Lais Of Marie De France" *International Social Sciences Studies Journal*, (e-ISSN:2587-1587) Vol:7, Issue:76 (2021); pp: 209-214.
- Lee, N. *Peyami Safa'nın Romanlarında Doğu-Batı Meselesi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1997.
- Millas, H. *Türk Romanı ve "Öteki" Ulusal Kimlikte Yunan İmajı*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınevi, 2000.
- Moran, B. *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- Moran, B. *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Narlı, M. *Roman Ne Anlatır Cumhuriyet Dönemi 1920-2000*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2007.

Safa, P. *Mahşer*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999.

Safa, P. *Fatih-Harbiye*. İstanbul: Alkım Yayınevi, 2004.

Safa, P. *Sözde Kızlar*. İstanbul: Alkım Yayınevi, 2007.

Tekin, M. *Romancı Yönüyle Peyami Safa*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999.

Yetkin, Ç. *Türk Romanında Batılılaşma ve Kimlik Sorunu*. İstanbul: Salyangoz Yayınları, 2008.

Elektronik Kaynaklar

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (t.y.). Erişim: 12.07.2022. <https://sozluk.gov.tr/>

Uluslararası İndeksler/International Indexes

Index Copernicus: Indexed in the ICI Journal Master List 2018 Kabul Tarihi /Acceptance Date: 11 Dec 2019

MLA International Bibliography: Kabul Tarihi /Acceptance Date : 28 Oct 2019

DRJI Directory of Research Journals Indexing: Kabul Tarihi /Acceptance Date: 14 Oct 2019

EuroPub Database: Kabul Tarihi /Acceptance Date: 26 Nov 2019

Acla Journals: Kabul Tarihi /Acceptance Date: 30 Ara 2021

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support